

TÜSİAD

Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi

Giriş

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME BAĞLAMINDA TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

GİRİŞ BÖLÜMÜ

Prof. Dr. Gökhan Özertan

Mart 2020

Yayın No: TÜSİAD-T/2020-03/613

Meşrutiyet Caddesi, No: 46, 34420, Tepebaşı/İstanbul

Telefon: (0212) 249 07 23 *Telefaks: (0212) 249 13 50

www.tusiad.org

©2020, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin almadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka Teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle kullanılamaz.

ISBN: 978-605-165-045-6

Yayına Hazırlayanlar: Dr. Nurşen Numanoğlu, F. Hazal İnce

Kapak Fotoğrafi: Ahmet Turan Kural, Gaziantep

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

TÜSİAD, Türkiye'nin önde gelen girişimcileri ve iş dünyası yöneticileri tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, insan hakları evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının, liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar.

TÜSİAD, Atatürk'ün öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ve aşma anlayışı içinde, kadın-erkek eşitliğini, siyaset, ekonomi ve eğitim açısından gözetilen iş insanlarının toplumun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancıyla, yukarıda sunulan ana gayenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirir.

TÜSİAD, kamu yararına çalışan Türk iş dünyasının temsil örgütü olarak, girişimcilerin evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun faaliyet göstermesi yönünde çaba sarf eder; küreselleşme sürecinde Türk rekabet gücünün ve toplumsal refahın, istihdamın, verimliliğin, yenilikçilik kapasitesinin ve eğitimin kapsam ve kalitesinin sürekli artırılması yoluyla yükseltilmesini esas alır.

TÜSİAD, toplumsal barış ve uzlaşmanın sürdürüldüğü bir ortamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bölgesel ve sektörel potansiyelleri en iyi şekilde değerlendirerek ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar. Uluslararası entegrasyonu ve etkileşimi, bölgesel ve yerel gelişmeyi hızlandırmak için araştırma yapar, görüş oluşturur, projeler geliştirir ve bu kapsamda etkinlikler düzenler.

TÜSİAD, Türk iş dünyası adına, bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne, hükümete, diğer devletlere, uluslararası kuruluşlara ve kamuoyuna doğrudan ya da dolaylı olarak basın ve diğer araçlar aracılığı ile ileterek, yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturmayı hedefler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

Gıda, içecek ve tarım sektörü gerek ülke ekonomisi gerekse istihdama katkısı dolayısıyla iktisadi ve sosyal açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bu anlayışla, TÜSİAD ülke politikalarında stratejik olarak konumlandırılmış ve önceliklendirilmiş bir tarım ve gıda sektörü yaratılması vizyonuyla çalışmalarını sürdürmektedir.

Tarım ve gıda sektörünün potansiyelinin gerçekleştirilmesi, ekonomik değerinin artırılması ve hem üreticinin hem de tüketicinin kazanması için etkin politikaların oluşturulması ve uygulanması kritik önemde görülmektedir. TÜSİAD tarafından hazırlanan Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi çalışması tarım ve gıda sektöründe ekonomik, kurumsal, hukuki, çevresel ve kültürel çözüm niteliğinde ve değer zinciri boyunca üreticiden tüketiciye kadar tüm paydaşlara yönelik, entegre, bütüncül, kapsayıcı ve kalıcı politikaları gerçekleştirmek amacıyla öneriler sunmaktadır.

Tarımsal arazi hacmi ve gıda, içecek ve tarım sektörünün yarattığı katma değer bakımından dünyada ilk on ülke içerisinde yer alan Türkiye'nin tarımsal üretimi gerçekleştiren ilk yirmi ülke içerisinde bile yer almaması sektörde yaşanan çeşitli temel sorunlara işaret etmektedir. Gerek sektörün mevcut durumu gerekse sektördeki kronik sorunları yatay olarak kesen ve kök sorunlara çare olabilecek eylemler göz önüne alınarak Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi çalışması beş ayrı bölümden oluşturulmuştur. Bunlar;

- Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Örgütlenme,
- Katma Değerin Artırılması, İnovasyon ve Dijital Tarım,
- İklim Değişikliği Etkisinde Tarımsal Arzın Sürdürülebilirliği,
- Tarım ve Gıda Lojistikinde İyileştirmeler ve
- Tarımsal Destek ve Teşvikler'dir.

Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi çalışması kapsamında ortaya konan politika önerilerini özetleyen bu rapor Prof. Dr. Gökhan Özertan tarafından kaleme alınmıştır. Raporun editörlüğü ise TÜSİAD Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Nurşen Numanoglu ve Kıdemli Uzman F. Hazal İnce tarafından yapılmıştır.

Raporun hazırlanması sürecindeki değerlendirmeleri ve sağladıkları bilgiler ile katkı sağlayan Yürütme Kurulu'nun değerli üyeleri Ali Nadir Akan, Burak Koçak, Demir Şarman, Emrah İnce, İsa Coşkun, Kaan Ünver, Melih Araz, Nurdan Ataolur, Ozan Diren ve Ramazan Ata yanı sıra başkanlığını Mehmet Aktaş'ın yaptığı TÜSİAD Gıda, İçecek ve Tarım Çalışma Grubu'na teşekkür ederiz. Son olarak, 12 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen arama konferansına katılan, tarıma gönül vermiş tüm paydaşlarımıza; raporun hazırlanma sürecinde değerli fikirlerini bizimle paylaşan Tarım ve Orman Bakanlığı yetkilileri başta olmak üzere kamu, akademi, STK ve iş dünyasının değerli temsilcilerine minnettarız.

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Gökhan Özertan

Gökhan Özertan lisans derecesini 1994 yılında Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden almış, doktorasını ise 2001 yılında Texas A&M Üniversitesi'nde Tarım Ekonomisi alanında tamamlamıştır. Aynı yıldan bu yana Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde çalışmakta olup halen aynı bölümde profesör olarak görev yapmaktadır. Kendisi Boğaziçi Üniversitesi'nde lisans ve yüksek lisans düzeyinde mikroekonomi, istatistik, ekonometri, yenilik ekonomisi ve tarım ekonomisi dersleri vermektedir. Araştırma alanları ise tarım ve çevre süreçlerinin modellenmesini, tarımda teknoloji kullanımını, iklim değişikliğinin etkilerini, emtia fiyat hareketlerini, fikri mülkiyet haklarının ve bilişim sektöründeki regülasyonların ekonomik etkilerini kapsamaktadır.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE’DEKİ GÜNCEL DURUM.....	3
3. SEÇİLEN BAŞLIKLARA YÖNELİK POLİTİKA ÖNERİLERİ	8
3.1. Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarına Yönelik Öneriler	8
3.2. Üretim Etkinliği ve Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulmasına Yönelik Ortak Öneriler	11
3.3. Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarı, Üretim Etkinliği ve Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulmasına Yönelik Ortak Öneriler	13
4. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	18
5. KAYNAKLAR.....	20

Tablolar

Tablo 1. Türkiye’de tarım sektörüne dair GZTF Analizi	5
--	---

Şekiller

Şekil 1. Bölümlerde paylaşılan politika önerileri	17
--	----

1. GİRİŞ

Tarım ve gıda sektörleri, küresel gelişmelere bağlı olarak alışageldiğimiz geleneksel rollerine ilave çok farklı yeni rolleri ve sorumlulukları da taşımaya başlamıştır. Kapsayıcı bir kavram olan biyoekonomi, bitkilere, hayvanlara ve diğer canlılara yönelik üretimi ve tüketimi, biyolojik atıkları ve bunların işlevlerine ve ilkelerine dayanan tüm sektörleri ve sistemleri içermektedir. Bu sektör ve sistemler kara ve deniz ekosistemlerini ve sağladıkları hizmetleri; biyolojik kaynakları kullanan ve üreten tüm temel üretim sektörlerini; gıdayı; yemi; biyo-temelli ürünleri; enerji ve hizmet üretmek için biyolojik kaynakları ve süreçleri kullanan tüm ekonomik ve endüstriyel sektörleri kapsamaktadır. Dolayısıyla, tarım ve gıda dendiğinde artık sağlık, gıda güvenliği, gıda güvencesi, çevre, doğal kaynaklar, enerji, lojistik, finansman, yoksulluk ve kırsal kalkınma gibi farklı açılardan toplumu etkilemekte olan kavramlardan bahsetmek durumundayız. Tarımın ekonomi geneline etkileri ve katkıları düşünüldüğünde, ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması, gıda güvenliği, gıda güvencesi ve çevresel sürdürülebilirlik akla gelmektedir. Böylesine karmaşık bir yapı, sorunları iyileştirmeye yönelik olarak tasarlanacak politikaların kapsayıcı olmasının yanı sıra, aynı zamanda somut ve hayata geçirilebilir olmasını da gerektirmektedir.

Birleşmiş Milletler, 2015 yılında 17 adet yeni sürdürülebilir kalkınma amacı belirlemiştir. Bu yeni hedefler “Açlığa Son” gibi tarımsal üretim ve gıda güvenliği ile ilgili bir hedefin yanı sıra, “Yoksulluğa Son”, “Sağlık ve Refah”, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”, “Sorumlu Tüketim ve Üretim”, “İklim Eylemi” ve “Karasal Yaşam” gibi doğrudan ya da dolaylı olarak tarımsal üretim ile ilişkili hedefleri de içinde barındırmaktadır. Bu kalkınma amaçlarını da kapsayan politikalar tasarlanırken bazı ülkeler koydukları hedeflere yakın seviyelerde sonuç alabilirken, bazı ülkelerde ise önemli boyutlarda sapmalar gözlemlenmektedir. Başarılı ülkelerin politikaları diğer ülkeler için yol gösterici olsa da politikaların ülkelerin yerel değerleri ve kurumlarının işleyişi göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekmektedir. Somut örnek olarak, on dokuzuncu yüzyıl kırsalında Almanya’da başarılı olan Raiffeisen tarımsal kredi kooperatifleri benzeri bir yapı aynı yüzyıl sonunda İrlanda’da oluşturulmaya çalışılmış ve başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla, tek bir doğrunun olmadığı bir dünyada politika önerileri ülke içindeki ekonomik, sosyal, hukuki, teknolojik, demografik, ekolojik ve kültürel özellikler çerçevesinde oluşturulmalıdır (Bardhan, 2001).

Türkiye’nin tarım ve gıda sektörleri için hem üretim tarafında hem de küresel olarak rekabetçi bir sektörün oluşumunda önemli bir potansiyeli bulunmakta ancak bu potansiyel yeteri kadar değerlendirilememektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı’nın 2023 yılına yönelik koymuş olduğu 150 milyar ABD Dolarlık üretim ve 40 milyar ABD Dolarlık ihracat boyutuna erişebilme yolunda Türkiye için temel hedef, ülke politikalarında stratejik olarak konumlandırılmış ve önceliklendirilmiş bir tarım ve gıda sektörü olmalıdır. Yaşanan ekonomik, kurumsal, sosyal, hukuki, çevresel ve kültürel sorunların sonucu olarak değer zinciri boyunca üreticiden tüketiciye kadar yer alan paydaşların durumlarının iyileştirilmesine yönelik entegre ve bütüncül, kapsayıcı ve kalıcı çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların gerçekleşmesi için de mikro-mezo-makro ölçekte ve kısa-orta-uzun vadeli yol haritalarının çıkartılması; Türkiye’nin coğrafi ve iklimsel avantajlarından yararlanma; yüksek teknoloji kullanımı; seçilen ürünlerde lider olup katma değerini ülke içinde yaratılması gerekmektedir.

Türkiye coğrafi ve iklimsel avantajlar çerçevesinde çok geniş bir tarımsal üretim yelpazesine sahip olmakla birlikte, uzun bir süredir yaşanan yapısal sorunlara kalıcı ve kapsayıcı çözümlerin bulunamamış olması, bu raporun da çıkış noktalarından biridir. Sektöre yönelik çok farklı başlıkları incelemek ve bu başlıklara dair politika önerilerinde bulunmak elbette mümkündür. Bu rapor kapsamında tarım ve gıda sektörlerine yönelik olarak beş başlığın öncelikli olarak incelenmesine karar verilmiş ve gerçekleştirilen detaylı analizler vasıtasıyla bu başlıklara dair somut politika önerilerinin sunulması hedeflenmiştir. Bu başlıklar;

- (i) Piyasa Yapısı, Aracılar ve Tarımsal Örgütlenme,
  - (ii) Katma Değerin Artırılması, İnovasyon ve Dijital Tarım,
  - (iii) İklim Değişikliği Etkisinde Tarımsal Arzın Sürdürülebilirliği
  - (iv) Tarım ve Gıda Lojistiğinde İyileştirmeler ve
  - (v) Tarımsal Destek ve Teşvikler
- olarak belirlenmiştir.

Bu bölüm tarım ve gıda sektörlerine yönelik genel bir değerlendirmeyi takiben tarım ve gıda sektörünün Türkiye'deki durumunun özetini vermekte ve sonrasında yukarıda belirtilen beş başlık temelinde politika adımlarını ve nihai değerlendirmeleri içermektedir.

2. TÜRKİYE'DEKİ GÜNCEL DURUM

Türkiye tarımına yönelik gerek akademik çalışmalar gerekse sivil toplum kuruluşları ve çeşitli sektörel dernekler tarafından hazırlanan raporlar ağırlıklı olarak yapısal sorunlara odaklanmaktadır. Tarımsal arazi hacmi ve tarım ve gıda sektörünün ürettiği katma değer bakımından dünyada ilk on ülke içerisinde yer alan Türkiye'nin arazi verimliliğinde yirmili ve emek verimliliğinde otuzlu sıralarda seyretmesi sektörde yaşanan önemli yapısal sorunlara işaret etmektedir. Birçok raporda vurgu yapılan bu yapısal sorunların bazıları şu şekilde sıralanmaktadır (Burrell ve Kurzweil, 2007; OECD, 2011; OECD, 2016; TÜSİAD, 2016; MÜSİAD, 2010; TOBB, 2013; TIM, 2016)¹:

- İşlenen arazilerin küçük ve çok parselli olması; dağınık yerleşim düzeni,
- Sürdürülebilir tarımın yapılamaması ve iyi tarım uygulamalarının etkin olamaması,
- Sulanabilir arazilerin kısıtlı olması ve kuru tarım sebebiyle arazinin yaklaşık yarısında ekilen tahıllarda verim ve kalite düşüklüğü,
- Yaşlanan tarım nüfusu; kırdan kente göç; üreticilerin düşük eğitim seviyesi; üreticilerin düşük finansal okur-yazarlık seviyesi,
- Tarımsal örgütlenmede ve kooperatif sisteminde yaşanan ekonomik, hukuki, kurumsal, sosyal ve kültürel sorunlar,
- Sektördeki teşvik ve desteklerin etkilerinin ölçülmemesi,
- Düşük seviyedeki Ar-Ge yatırımı, sektörün yenilik ve inovasyona açık olmaması; yeterli mekanizasyonun sağlanamaması,
- Dijital tarım maliyetlerinin şu an için yüksek olması,
- Üreticinin toprak analizlerine güvenmemesi,
- Yüksek kayıtdışılık oranı, ücretsiz aile işçiliği oranının yüksekliği, gizli işsizlikteki yüksek oran,
- Sektörün yatırım kapasitesinin düşük olması,
- Tarımsal yayımda bilginin üreticiye aktarılmasında yaşanan sorunlar,
- Tedarik zincirinin uzun oluşu ve çok fazla aracının yer alması,
- Hasat sonrası (post-harvest) süreçte yetersizlikler, ürünün korunması ve pazarlanmasında aksaklıkların oluşması,
- Çoğunlukla geçimlik üretim, düşük gelir seviyeleri; alternatif gelir kaynaklarının eksikliği,
- Ziraat fakültelerine olan talebin geçmişe göre azalması,
- Doğal kaynakların (toprak ve su) etkin kullanılamaması,
- Katma değerli ürüne yönelmede ve üretim sonrasında pazarlamada yaşanan sorunlar,
- Tarımsal ürün piyasalarının verimli olarak çalışamamaları,
- Temel girdi hammaddelerinin ve girdilerin önemli kısmının ithal edilmesi; know-how'ın yurt dışından sağlanması,
- Akademi-kamu-özel sektör işbirliklerinde yaşanan sorunlar,
- Nitelikli ara eleman eksikliği; profesyonel anlamda işletmeci sayısının azlığı,
- Kurumsallaşmanın ve kurumsal yapının güçlendirilmesi ihtiyacı,

---

¹ Bu sorunlar ağırlıklı olarak tarım sektörü için geçerli olsa da, gıda sektöründe de benzer bir tablo mevcuttur

- Fiziksel, sosyal ve kültürel altyapıların yetersiz gelişimi,
- Finansmana erişimde yaşanan zorluklar.

Yukarıda belirtilen yapısal sorunların çözümü için tarım ve gıda sektöründe çok farklı alanlarda (tarla bitkileri, meyve ve sebzeler, seralar, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık, balıkçılık, ormancılık vb.) üretim yapılmasından dolayı kapsamlı bir planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de küçük tarım işletmeleri tarım sektörüne hakim durumdadır. Bu işletmelerin genelinde finansmana erişim oranı, finansman kullanımı ve teknoloji kullanımı yetersizdir; işgücü ve arazi verimliliği ise sektör büyüklüğüne göre nispeten düşüktür. Ülke genelinde yaygın olan dağınık kırsal yerleşim yapısı sebebiyle ve üretim, işleme ve pazarlama halkalarındaki düşük koordinasyon sonucunda küçük üreticilerin hem pazara erişimi hem de pazarlık gücü düşük seviyede kalmaktadır. Oldukça uzun olan üretici-tüketici değer zincirinin ucunda yer alan tüketici fiyatları son yıllarda önemli ölçüde yükselmiş olsa da üretici-tüketici fiyatları arasında yer alan farkın önemli kısmı aracılara, komisyonculara ve tüccarlara gitmekte ve üreticiler üretim maliyetlerini zor karşılayabilmektedirler (TÜSİAD 2016).

Uzun vadeli verimlilik iyileştirmelerine yönelik destekler tarıma verilen toplam desteğin nispeten önemsiz bir kısmı ile sınırlı kalmaktadır (OECD 2016). Yukarıda bahsedilen problemlerin yanı sıra değer zinciri boyunca yaşanan işbirliği eksikliği tarımsal üretimde yaşanan bir diğer darboğaz olarak ortaya çıkmaktadır (EBRD 2012; EBRD 2017). Bütün bu sorunların sonucu olarak da sektörde girdi kullanımı etkin olamamakta ve verimlilik düşük seviyelerde kalmaktadır. Bahsi geçen bu olumsuzluklar hem var olan potansiyeli etkin kullanmaya hem de potansiyelin sağlayabileceği yüksek katma değeri yaratmaya engel olmaktadır.

Türkiye tarım ve gıda sektörlerine yönelik bir GZTF (Güçlü yönler, Zayıf Yönler, Tehditler, Fırsatlar) analizi Tablo 1’de verilmiştir (Özertan ve Aydın, 2017). Tabloda da görüldüğü gibi aslında tarım sektörünün güçlü olduğu yönler ve fırsatlar değerlendirildiğinde sektör geneline yönelik olarak yapılacak iyileştirmeler ile ülke potansiyelinin çok daha verimli şekilde gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır.

Tablo 1. Türkiye’de tarım sektörüne dair GZTF Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf yönler
<ul style="list-style-type: none"> Biyolojik çeşitlilik Zengin iklim ve coğrafi koşullar Yeterli miktarda tarım arazisi ve iş gücü Dünyanın en büyük fındık, kiraz, incir, kayısı, ayva ve nar üreticisi Dünyada 55 ürünün üretiminde ilk 10 arasında Tarıma dayalı sanayinin varlığı Git gide daha da artan yenilenebilir enerji kullanımı Artmakta olan uluslararası işbirlikleri Tarım sigorta sisteminin etkin olarak çalışabilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> Çok sayıda ve sınırlı büyüklükte ekilebilir arazi Sınırlı tarımsal teknoloji bilgisine sahip ve piyasalara erişimi olmayan çok sayıda küçük üretici Tarımsal üretimde planlama eksikliği Etkin olmayan üretici örgütleri ve birlikleri Düşük seviyeli akademi-endüstri-kamu işbirliği Yetersiz Ar-Ge ve teknoloji kullanımı Yetersiz sermaye ve finansmana erişim zorlukları Çok sayıda aracı içeren piyasa yapılanması Dünyadaki toplam tarımsal ihracatın yüzde biri Tarımsal üretim ve pazarlama konusunda yetersiz eğitim Bazı girdilerde ithalata bağımlılık Tarımsal veri eksikliği Orantısız kota uygulamaları Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)’nın pazarda adil rekabeti bozması
Tehditler	Fırsatlar
<ul style="list-style-type: none"> Sürdürülebilir olmayan tarım politikaları Toprak ve su kaynaklarının kirlenmesi Tarımsal arazinin terkedilmesi ya da tarım dışı amaçlarla kullanılması Kırsal kesimde yaşanan nüfus yapısı değişikliği ve tarımsal üretime karşı ilginin azalması Yüksek taşıma maliyetleri Uzun vadede düşük tahıl verimi öngören iklim modelleri Özel sektör veya üniversitelerdeki araştırmacıların önündeki bürokratik engeller Türkiye’nin AB Ortak Tarım Politikası’nın gerekliliklerine henüz tam hazır olmaması Küresel gıda krizleri Tohum, pestisit ve ilgili ürünlerdeki küresel tekeller Önemli tarım alanlarında kuraklık ve sulama ile ilgili problemler 	<ul style="list-style-type: none"> Yeni ulusal tarım politikaları Arazi bütünleştirilmesi Yeni destek modellerine geçişin başlaması Sulama yapılan tarım arazisi miktarında artış Bölgesel kalkınma politikaları Bilgi ve iletişim ve lojistik gibi sektörlerdeki teknolojik gelişmeler Türkiye’deki ulaşırma altyapısının gelişmesi Tarım sektöründe çalışmaya motive edilebilirlerse, genç nüfus potansiyeli Teknoloji, finans ve imalat sektörlerinin tarıma olan ilgilerinin artması İzlenebilirlikte ve tüketici farkındalığında artış Helal gıda konusunda yüksek potansiyel

Verimlilik tartışmasındaki önemli unsurlardan biri sektörde gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme faaliyetleridir. Bilimsel araştırma bağlamında Türkiye’nin Ar-Ge’ye ayırdığı bütçe OECD ülkeleri içerisinde en düşük seviyelerdedir. Türkiye’nin GSYH içinde Ar-Ge’ye ayırdığı pay yıllar içerisinde artış göstermiş olsa da 2017 itibarıyla yüzde 0,96 ile halen yüzde 1’in altındadır. Tarım sektörü özelinde ise bu pay diğer sektörlerle kıyasla daha da düşüktür. 2015 yılında Türkiye’de tüm Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırım 20,84 milyar TL iken, tarımsal Ar-Ge harcaması 0.78 milyar TL ve gıda Ar-Ge harcaması 0.12 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (TAGEM 2017). Mevcut araştırma bütçelerinin önemli kısmı kamu kaynaklıdır. Ülkemizde özel sektörün Ar-Ge harcamaları olsa da özellikle gelişmiş ülkelerdeki durumun tersine küçük ve orta ölçekli işletmelerin araştırma bütçeleri çok düşük seviyede kalmaktadır. Bu düşük oranlar göz önünde bulundurulduğunda sektör içerisinde yenilikçi yaklaşımlardan, yeniliğe uyumdan, start-up ya da daha büyük ölçekli firmaların araştırma faaliyetlerinden sektörün faydalanmasından bahsetmek çok da gerçekçi olmayacaktır (ITB 2019). Bu noktada rakamsal büyüklüklerin önemli bir gösterge olduğunu unutmamakla birlikte, tıpkı sektör büyüklüğünde olduğu gibi Ar-Ge araştırmalarında da sadece rakama vurgu yapmak yanıltıcı olabilmektedir. Sektör geneli için geçerli olduğu gibi, Ar-Ge için de etki analizleri ile kullanılan kaynakların ne tür faydalar sağladığının yakın takibinin yapılması gerekmektedir.

Türkiye’de tarım ve gıda sektörlerinin güncel durumu ve yakın geleceğe yönelik yapılması gerekenler Onbirinci Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan “Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu”nda (OKP 2018) şu şekilde ifade edilmektedir: “(i) Pazar gereksinimlerinin kapasite analizleri ve gelişmelerle tespiti ve planlanması gerekmektedir. Katma değeri yüksek ve/veya özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilmesi, sektörel karlılık ve sürdürülebilir/güvenli üretim için önemlidir. Dış satım alanlarında payın artırılması ve çeşitlilik yanında yeni pazarlara girilmesine ilişkin araştırmalar artırılmalıdır; (ii) Gıda alanında işletmelerin teknoloji ile yakından ilgilenmeleri, bu nedenle finansal desteklerin artırılması gerekmektedir. Sektörde üretimin ihtiyaç duyduğu sektörün Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin artırılması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır; (iii) Sektörde talebin düzenli ve sürekli olarak artırılması için güvenlik, bilinç, eğitim konularına önem verilmeli, kirlilik ve talebi olumsuz etkileyen unsurların azaltılmasıyla etkin mücadele sağlanmalıdır; (iv) Gıda, sektörde çok fazla paydaşın ilgi ve çalışma alanının içindedir ve bu süreçte başarı risk paylaşımı yanında kâr paylaşımını da zorunlu kılmaktadır. Bu durum organizasyon ve yönetimde ortak akıl ve iletişim sistemlerinin kurulmasına yönelik yapılanmanın zorunluluğunu ve sürekliliği ortaya çıkartmaktadır.”

Onbirinci Kalkınma Planı’nda ise şu ifadeler yer almaktadır: “Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gelişim yol haritalarının hazırlanması, gerekli altyapının tesis edilmesi, ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve toplumsal yönelimin bu alanlara odaklanması sağlanacaktır. Tarımsal eğitim ve yayım faaliyetlerinin etkinliği artırılacak ve yaygınlaştırılacaktır” (OKP 2019).

Tarım ve Orman Bakanlığı, sektörün 25 yıllık vizyonunu oluşturmak üzere 2019 yılı Temmuz-Kasım ayları arasında bir Şûra çalışması düzenlemiştir. Oluşturulan 21 çalışma grubu bu süre içerisinde sektöre yönelik stratejileri geliştirme amaçlı toplanmış olup Şûra sonuç bildirgesi 21 Kasım 2019’da paylaşılmıştır. Alınan 60 karar ile sektörde yapılması planlanan değişiklikler ve iyileştirmeler açıklanmıştır (bunu takiben, 2020 yılı Ocak ayında da 2020, 2021 ve 2022 yılında gerçekleştirilecek Eylem Planları açıklanmıştır). Kararlar içerisinde dikkat çekenler; politikaların entegre ve bütüncül olarak hayata geçirilmesi; en az üç yıllık destekleme sisteminin oluşturulması; suyun etkin kullanımı; miras mevzuatında değişiklikler; dijital değer zincirinin kurulması; tarım sayımının yapılması; güncel veri tabanının oluşturulması; fiyat spekülasyonunun önüne geçilmesi için stok takip sisteminin oluşturulması; lisanslı depoculuk sisteminde iyileştirmeler yapılması; kadın ve genç girişimciliğinin geliştirilmesi; kırsal yaşamın Bakanlık nezdinde koordine edilmesi; akıllı tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması; tohumdan sofraya izlenebilirliğin sağlanması; iklim değişikliğine yönelik eylem planının hazırlanması; toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı; Su Kanunu’nun çıkartılması; Ar-Ge ve inovasyon amaçlı kamu-özel sektör-üniversiteleri bir araya getirecek kurumsal yapının oluşturulması; üretimde lider konumda olduğumuz ürünlere yönelik tanıtımlar vasıtasıyla pazar payının artırılması; tarım ve ormanla ilgili mevzuatın yalın ve çelişkisiz hale getirilmesi; sözleşmeli bitkisel ve hayvansal üretim modellerinin geliştirilmesi; coğrafi işaretli ürünler, markalaşma ve katma değerli üretim ile pazar çeşitliliğinin artırılması; tarım ve ormancılıkta mesleki eğitimin geliştirilmesi; üretici örgütlerinin girdi temini, üretim ve pazarlama

aşamalarında etkinliklerinin arttırılması; gelir garantili ürün sigortasının çıkartılması; bölge veya havza bazlı yönetim modeline geçilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Yukarıda da tartışıldığı gibi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, Kalkınma Planı'nda ve Şûra sonuç bildirgesinde sektördeki mevcut sorunlar net olarak tespit edilmiş olup yapılması gerekenler de Kalkınma Planı'nda ve Şûra sonuç bildirgesinde öncelikler şeklinde somut olarak belirtilmiştir. Ancak tüm bu tespitlere rağmen hedeflere yönelik hangi adımların hangi kurumlar tarafında ne şekilde ve ne zaman atılacağı net olarak ifade edilmemiştir. Bundan önceki raporlar, Kalkınma Planları, strateji belgeleri yol haritalarını ortaya koymuş olmakla beraber belirlenen hedeflere ulaşmada sorunlar yaşanmıştır. Hedeflerin neden hayata geçirilemediğine yönelik yorumlar üçüncü bölümde ve sonuç bölümünde yer almaktadır.

3. SEÇİLEN BAŞLIKLARA YÖNELİK POLİTİKA ÖNERİLERİ²

Yukarıda paylaşılan tartışma çerçevesinde, Türkiye'nin tarım ve gıda sektörlerine yönelik şüphesiz birçok alanda detaylı analiz gerçekleştirmek mümkündür. Ancak, bu rapor için yapılan bir önceliklendirme neticesinde beş başlığa yoğunlaşmıştır. Bu başlıklar birçok alanda birbirleri ile yakın ilişkili olan politika önerilerini kapsamaktadır. Örneğin, destekler ve teşvikler konusu kendine özel bir analiz gerektirmesinin yanı sıra diğer dört alanla da yakından alakalıdır. Benzer şekilde, piyasa yapısı, aracılık faaliyetleri ve örgütlenme; katma değer artırılması, inovasyon ve dijital tarım ile lojistik ve tedarik zincirinde iyileştirmeler alanları da yatay ve dikey olarak birbirini kesmektedir. İklim değişikliği etkisi altında tarımsal arzın sürdürülebilirliği konusu ise ekonominin hemen her sektörünü hem makro hem de mikro düzeyde etkileyecek olup tarım ve gıda sektörleri özelinde ciddi sonuçlar doğuracaktır. Rapor dahilinde hazırlanmış olan beş bölümdeki politika önerileri, aşağıdaki üç başlık altında toplanmıştır ve görsel halinde Şekil 1'de paylaşılmıştır:

- 1) Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarı,
- 2) Üretim Etkinliği,
- 3) Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulması.

3.1. Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarına Yönelik Öneriler

Bu başlığa dair, raporlardan elde edilen politika önerilerini iki alt başlık altında ifade etmek mümkündür. Bunlardan ilki **Finansman ve Destek Mekanizmalarının Etkinleştirilmesi** ile ilgilidir. Bu alt başlık içinde *Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme* ile bağlantılı olarak;

- *Değer Zinciri Finansman Araçlarının (Ürün Senetleri, Alacak Finansmanı, Sözleşmeli Tarımsal Üretim) Üretici Örgütlerinin Finansmana Erişim İmkanlarına Entegre Edilmesi (PY 2);*
- *Tarım Sektöründe Alternatif Kıymetlerin Teminat Olarak Kabul Edilmesi ve Bu Çerçevele Lisanslı Depolar, Üretici Örgütleri ve Belirli Büyüklüğün Üzerinde Olan Kurumlar ile Yapılan İş Anlaşmalarının Teminat İmkanlarını Sağlayacak Yasal Altyapıların Geliştirilmesi (PY 8);*
- *Tarım Sektöründe Finansman Olanaklarını Artırmak Amacıyla Sadece Tarım Sektöründe Üretici Örgütlerine Yönelik Olarak Bir "Kırsal Kredi Garanti Mekanizması" Geliştirilmesi ve Uygulamaya Konulması (PY 9);*
- *Ürünlerin Fiyatlarındaki Dalgalanmaları Önlemek ve Fiyat Riskini Ortadan Kaldırmak Amacıyla TARSİM Kapsamında Üretici Gelirini Korumaya Yönelik Gelir Koruma Sigortası Uygulamalarının Devreye Alınması (PY 10);*

---

² Öneriler temelinde yapılan kısaltmalar aşağıdaki şekildedir:

PY: Piyasa Yapısı, Aracılar ve Tarımsal Örgütlenme,
KD: Katma Değerin Artırılması, İnovasyon ve Dijital Tarım,
İD: İklim Değişikliği Etkisinde Tarımsal Arzın Sürdürülebilirliği
L: Tarım ve Gıda Lojistiğinde İyileştirmeler ve
DT: Tarımsal Destek ve Teşvikler

Tarımsal Destek ve Teşvikler ile bağlantılı olarak;

- Üreticilere yapılacak sübvansiyonların kapsamının, ayrıntılı tutarların ve ödeme takviminin en azından bir yıl önceden açıklanması (DT 1);
- Çok disiplini kapsayan (meteoroloji, toprak, su, ekonomi, sosyoloji, finans, iletişim vd.) ve üretici koşullarını dikkate alan tarım-gıda bilgi ve uygulama platformunun kurulması (DT 4);
- Kapsamı genişleyen devlet destekli tarım sigorta sisteminin sübvansiyon oranlarının güncellenmesi (DT 15) önerileri yer almaktadır.

Tarımda finansman temininde ve finansmana erişimde hem mevzuat yapısı hem de üreticinin teminat göstermede zorlanması sebebiyle finansman kurumları ve üreticiler tarafında sorunlar yaşanmaktadır. Getirilen öneriler farklı değer zinciri modelleri kullanarak nakit akışını hızlandırmayı hedeflemektedir. Son yıllarda yaşanan bir diğer gelişme lisanslı depoculuk alanındadır. Lisanslı depolar ve elektronik ürün senetleri vasıtasıyla üreticilerin nakit akışını iyileştirmek ve işletme sermayesi kredisi kullanmak mümkün olsa da örgütlerin de bu mekanizma içine dahil edilmeleri ve tazminat fonu imkanlarından faydalanmaları finansman alanında sistemin etkin şekilde işlemlerini sağlayacaktır. Benzer şekilde, tarım sektörünün kendine has yapısını dikkate alan ve hem üreticinin hem de örgütlerin faydalanabileceği bir Kırsal Kredi Garanti Fonu'nun oluşturulması yine teminat konusunda ve finansmana erişimde iyileştirmeler sağlayacaktır. Sigorta alanında TARSİM başarılı şekilde çalışmaktadır. Üreticinin temel sorunlarından olan fiyat belirsizliklerini ve oluşan riskleri azaltma amacıyla, halen pilot uygulama aşamasındaki Gelir Koruma Sigortasının hayata geçmesi de üretici ve finans kuruluşları tarafında faydalı olacaktır.

Tarımsal işletmelerin sermaye zorluğu çektiği bir dönemde, desteklerin önemli bir ayağı olan sübvansiyonlara yönelik takvimin en az bir sene önceden açıklanması üretim planlamasının daha sağlıklı yapılmasını ve çiftçinin finansman ihtiyacının karşılanmasını sağlayacaktır. Tarımın mevcut yapısında her türlü verinin temini ve buradan bilginin oluşturulup kullanılır şekle dönüştürülmesi sektörün hemen her alanında iyileştirmeler sağlayacaktır. Buna yönelik olarak kamuda bir kurumsal yapının tasarlanıp sonrasında bir bilgi ve uygulama platformunun kurulması ile değer zincirinin çok farklı noktalarında verim artışı sağlamak mümkün olacaktır. Son olarak, sigorta sisteminde ürün bazlı sübvansiyona gidilmesi ile sübvansiyon maliyetlerinin düşürülmesi mümkün olacaktır.

İkinci alt başlık ise **Tedarik Zinciri ve Lojistik Uygulamalarının İyileştirilmesine** yönelik olup *Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme* ile bağlantılı olarak;

- *Yeni Hal Yasası'nda Komisyoncu-Tüccar Ayrımının Ortadan Kaldırılması (PY 12);*

Tarımsal Destek ve Teşvikler ile bağlantılı olarak;

- *Kamu-özel sektör işbirliğinde (merkezi hükümet, belediyeler, ticaret oda ve borsaları, üretici birlikleri, üreticiler ve diğer paydaşlar) yurt sathına yayılmış meyve-sebze tasnif ve paketleme merkezlerinin kurulması ve destek verilmesi (DT 7);*
- *Soğuk zincir ve tarım soğuk hava depoları işletme faaliyetlerine vergi indirimi, üretici birliklerinin kuracakları soğuk hava depolarına yatırım desteği ve depolanabilir tarım mallarında lisanslı depo kullanımında vergi indirimi sağlanması (DT 8);*

Tarım ve Gıda Lojistiğinde İyileştirmeler ile bağlantılı olarak;

- *Tarım-Gıda Lojistiğinde gerekli Teşvik ve Desteklerin sağlanması (L 1);*
- *Ulusal Gıda Vadisi/Gıda Parkı Kurulması (L 2);*
- *Gıda Üreticileri, Perakendeciler için Lojistiği Etkinleştirecek İş Modelleri (L 3);*
- *Gıda Pazarlarının Kurulması (L 4);*
- *Yalın ve Çevik bir Tarım-Gıda Tedarik Zinciri Oluşturulması (L 5);*
- *İyi Lojistik ve Tedarik Zinciri Uygulamalarının Oluşturulması ve Tanıtılması (L 6);*
- *Lojistik Faaliyetler, Veri Toplama ve Analiz Etkinliği ile İzlenebilirliğin Artırılması (L 7);*
- *Tarım-Gıda Lojistiğinden Uluslararası Anlaşmalara Uyumun Sağlanması (L 8);*
- *Merkezi Planlamanın ve Kaynakların Ortak Kullanımına Geçilmesi (L 9);*
- *Ürün, Ambalaj ve Lojistik Standartlarının Oluşturulması (L 10);*
- *Lojistik Faaliyetlerde Çevresel Duyarlılığın Artırılması (L 11);*
- *Tarım ve Lojistik Master Planlarının Uyumlaştırılması (L 12);*
- *Toptancı Hallerinin Geliştirilmesi (L 13); Üretici ve Tüketici arası Süre ve Maliyet Kayıplarının Azaltılması (L 14);*
- *Uluslararası Tarım-Gıda Ürünleri Ticaretinin Geliştirilmesi (L 15) ve*
- *Tarım-Gıda Lojistiğinde Dijitalleşme Düzeyinin ve Entegrasyonun Artırılması (L 16) önerilerini içermektedir.*

Yaş meyve ve sebze tüccarlarının ve komisyoncularının yasal statülerindeki farklılaşma sebebiyle değer zinciri olumsuz etkilenmektedir. Çiftçilerin de bu karışıklıktan olumsuz etkilenmelerini önlemek için yasal farkın ortadan kalkması faydalı olacaktır. Piyasaların etkili çalışmasında kalite ve standartların belirlenmesi etkin rol oynamaktadır. Meyve-sebze tasnif ve paketlenme merkezlerinin kurulması hem bahsi geçen amaçlara hizmet edecek hem de depolama imkânı sağlayarak çiftçiler üzerindeki pazarlama baskısını azaltacaktır. Soğuk zincir ve tarım soğuk hava depoları ile lisanslı depo kullanımına getirilecek vergi indirimi ile hasat sonrası kayıp oranları azaltılacak ve mevsimlerin uzaması ile tüketicinin ve üreticinin kazançları artacaktır.

Tarım ve Gıda Lojistiği özelinde ise gerekli teşvik ve desteklerin sağlanması ile ortak lojistik alanlarında verim artacak, araçları yenilemek mümkün olacak, akıllı rotalama sistemleri geliştirilip kullanılabilir, mekanizasyon yatırımları desteklenecek, üretici örgütlerinde ortak kullanıma yönelik makine ve ekipman parkları oluşturulacak ve kayıp ve hasarların önlenmesi mümkün olacaktır. Lojistik hizmet sağlayıcılarının ve tarım-gıda paydaşlarının bir arada yer aldığı bir Gıda Vadisi projesi vasıtasıyla birçok alanda işbirliği sağlamak mümkün olacaktır. Yeni iş modelleri ile lojistiğin birçok alanında iyileşmeler elde edilebilecektir. Mevcut uzun tedarik zincirinin kısaltılması amacına yönelik açık pazarlardan farklı olarak Gıda Pazarlarının kurulması faydalı olacaktır. Lojistik sisteminde mevcut olan belirsizlikleri azaltacak, maliyetleri düşürecek ve talebe hızlı şekilde cevap verecek dinamik bir tedarik zinciri ağı tasarlanmalıdır. Sektör içerisinde çok farklı alanlara yönelik ölçek ekonomisinden, işbirliklerinden, altyapıyı geliştirecek, performans göstergelerini kapsayacak, gerekli mevzuat

düzenlemelerini yönlendirecek, riskleri de dikkate alan iyi uygulamaların oluşturulması ve tanıtılması sektör için çok faydalı olacaktır.

Lojistik özelinde de teknoloji kullanımı günden güne önem kazanmaktadır. Gerek fiziksel saha uygulamalarına gerekse bilgi sistemlerine yapılacak yatırımlar ile etkinliğin ve izlenebilirliğin sağlanması mümkün olacaktır. ATP Konvansiyonu'nun ülkemiz koşulları dikkate alınarak hayata geçirilmesi ile soğuk zincir bazlı değer zincirleri oluşturulabilecektir. Merkezi Planlama, Performans Değerlendirme, Sertifikasyon, Ortak Ekipman Kullanımı ve Ortak Satın Alma Sistemine geçilmesi ile lojistik faaliyetlerin etkin şekilde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Ürün, Ambalaj ve Lojistik Standartları oluşturularak hasar ve kayıpların önlenmesi, gıda güvenliğinin sağlanması mümkün olacak ve lojistik faaliyetlerde verimlilik artacaktır. Yeşil (çevreye duyarlı) lojistiğe önem vermek, yeşil tedarik zinciri oluşturmak, çevresel ayak izini dikkate alan planlar yapmak, tarımsal atıklar ve fazla gıdanın değerlendirilmesine yönelik lojistik sistemler geliştirmek ve ambalaja yönelik tersine lojistik yapısı oluşturmak da öneriler arasındadır.

Türkiye Lojistik Master Planı ile ekim planlamasının ürünlerin yurtiçi ve yurtdışı ticaret rotaları ve ülkemizin lojistik altyapısı dikkate alınarak yapılması ve en yüksek müşteri hizmet düzeyini en düşük maliyetle karşılayacak lojistik planların hazırlanması önerilerden bir diğeridir. Toptancı halleri modernize edilerek lojistik faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliği artırılmalıdır. Bir diğer öneri ise üreticilerin doğrudan ürün satışına dayalı lojistik sistemlerin geliştirilmesidir.

3.2. Üretim Etkinliği ve Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulmasına Yönelik Ortak Öneriler

Bu iki başlığın kesişiminde yer alan öneriler iki alt başlıkta sıralanmıştır. Birinci alt başlık **Akıllı Tarım ve Dijitalleşmeyi** kapsamakta olup öneriler *Tarımsal Destek ve Teşvikler* ile bağlantılı olarak;

- *E-tarım teknolojilerini Türkiye koşullarına uygun geliştirme çalışmalarına hız verilmesi (DT 10);*
- *Özellikle teknolojik değişim için yeni finansman modellerinin geliştirilip uygulanması (DT 13);*
- *Özellikle dış ticarete kullanılmaya başlayan blockchain teknolojisinin önemli ihracat ürünlerinde uygulamaya geçirilmesi (DT 16);*
-

Katma Değerin Artırılması, İnovasyon ve Dijital Tarım ile bağlantılı olarak;

- *Pilot ölçekte "kullanım senaryoları" (use-case) oluşturularak üretim sürecinin ya da tedarik zincirinin bir kısmının dijitalleştirilmesi ile tüm paydaşların açık inovasyon ortamında birbirinden öğreneceği, kurgunun nasıl yapılacağını göreceği ve önlerindeki somut örnek üzerinde çalışacakları bir saha çalışması gerçekleştirilebilir. Bu projeler vasıtasıyla hem ölçüm yaparak hem de işleyişi yerinde görerek teknolojinin benimsenmesi kolaylaştırılabilir. Bu "kullanım senaryoları" aynı zamanda çiftlik seviyesinde yerinde eğitim fonksiyonu da görecektir (KD 6) şeklindedir.*

Teknoloji, tarım ve gıda değeri zincirinin çok farklı noktalarında yapacağı katkılar ile ekonomik, sosyal ve çevresel iyileştirmelere imkân tanımaktadır. Teknolojinin Türkiye’deki kurumsal yapı ve tarım sektörünün özelliklerine göre getireceği açılımlar ve katkılar kuşkusuz hemen hemen tüm paydaşlar için olumlu olacaktır. Teknoloji adaptasyonuna yönelik, mevcut maliyet yapıları ve sektördeki çiftçilerin ölçeği düşünüldüğünde yeni finansman ve iş modellerinin de geliştirilmesi kaçınılmaz olacaktır. Sektördeki izlenebilirliğin iyileştirilmesi amacıyla, blokzinciri benzeri teknolojilerin kullanılması hem iç pazarda hem de dış pazarda talep tarafında yeni fırsatları da beraberinde getirecektir. Sektördeki üreticilerin bir kısmı yeniliklere ve teknolojiye açık olsa da üreticilerin önemli bir kısmı teknolojiyi benimsemede mesafeli durmaktadır. Benzer şekilde, özel sektör tarafında da teknolojinin uygulamasının görüleceği saha çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu amaçlarla, halen farklı ülkelerde çeşitli projelerde çalışıldığı şekilde, “kullanım senaryoları” vasıtasıyla hem üreticinin hem de diğer paydaşların teknolojinin somut katkılarını fiziksel olarak görebileceği uygulamaların gerçekleştirilmesi önemli fayda sağlayacaktır.

İklim Değişikliğine Uyum altbaşlığı ise *İklim Değişikliği Etkisinde Tarımsal Arzın Sürdürülebilirliği* ile bağlantılı olarak;

- *Tarımda İklim Değişikliğine Uyum Seferberliği: En Pahalı Politika Alternatifi—Uyum Sağlamama (İD1);*
- *İklim Değişikliğine “Uyum Fonu’nun” Acilen Oluşturulması (İD2);*
- *Tarımda İklim Değişikliği Araştırma ve Uygulama Enstitüsü (İD3);*
- *Düşük Gelirli Çiftçi ve İhracat Merkezli İklim Değişikliğine Uyum Desteklemeleri (İD4);*
- *Organik Tarımda Hedef: %10 ve Üstü Pazar Payı (İD5);*
- *Tarımda %100 Basınçlı Sulamaya Geçiş (İD6);*
- *İklim Bazlı Dinamik Tarımsal Sigorta (İD7);*
- *Risk-Yönetim Merkezli Uluslararası Ticaret Politikaları (İD8);*
- *Çiftçi, Çocuk ve Genç Eğitimi ve Dinamik Bilgilendirme (İD9)* yönündeki politika önerilerini kapsamaktadır.

Halen yaşanmakta olan ve yakın gelecekte etkilerinin şiddetinin artması beklenen iklim değişikliği, tarım ve gıda sektörlerinde tüketiciler dahil tüm paydaşları daha önce hiçbir faktörün yaratmadığı seviyede etkileyecektir. İklim değişikliği etkilerine uyum sağlama yönünde makro seviyede bir seferberlik başlatılması ve bu amaçla bir Uyum Fonu’nun hayata geçirilmesi önerilmektedir. Kurumsal tarafta, özellikle iklim değişikliğini analiz etme amacıyla kurulacak bir araştırma ve uygulama enstitüsü vasıtasıyla somut politika önerilerinin oluşturulması hedeflenmektedir. Hiç kuşkusuz, üreticiler olumsuz etkilenecek kesimlerin başında gelmektedir. Özellikle düşük gelirli çiftçilere yönelik ürün bazlı uyum desteklemelerinin hayata geçirilmesi öneriler arasındadır. Üretim sürecinin düzenli şekilde takip edilmesi ve sürdürülebilir üretimin ve kaynak verimliliğinin sağlanması amacıyla organik tarım da önerilen bir üretim biçimidir.

Araştırmalar, Türkiye’nin yakın gelecekte su kıtlığı çeken bir ülke haline geleceği yönünde bulgular saptamaktadır. Suyun tarımsal üretimde oynadığı kritik rol ve sürdürülebilirliği düşünüldüğünde, basınçlı sulamaya geçmenin ne kadar elzem olduğu ortaya çıkmaktadır. Yapılan analizler iklim değişikliğinin ürün verimleri üzerindeki olumsuz etkilerine de vurgu yapmaktadır. Bu sebeple, tarımın finansmanında ve özellikle

sigorta alanında iklim etkisini kapsayan sigorta araçlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Türkiye'nin şu an küresel seviyede rekabetçi olduğu ve göreceli avantajının olduğu ürünlerin verimlerinin de yakın gelecekte tehdit altına gireceği düşünüldüğünde uluslararası ticaret politikalarının iklim riskleri göz önünde bulundurularak tasarlanması önem kazanmaktadır. Son olarak, iklim değişikliğine yönelik farkındalığı artırmada ve eğitim politikaları tasarlamada önceliğin çiftçilere, çocuklara ve gençlere verilmesi önerilmektedir.

3.3. Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarı, Üretim Etkinliği ve Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulmasına Yönelik Ortak Öneriler

Bu öneri grubu içinde üç alt başlık yer almaktadır. **Örgütlenmenin Güçlendirilmesi** altbaşlığında *Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme* ile bağlantılı olarak;

- *Gıda, İçecek ve Tarım Sektöründe Örgütlülük Yasal Altyapısının Düzenlenerek, Sektörde Yer Alan Örgütlerin Tek Mevzuat Altında ve Tek Kurum Altında Toparlanması (PY 4);*
- *Oluşturulacak Kurum Altında Üretici Örgütlerinin Derecelendirmelerini Kolaylaştıracak Bir Sisteminin Geliştirilmesi (PY 5);*
- *Sektörde Yer Alan Örgütlerin Denetim, İzleme ve Değerlendirmesi için Bağımsız Bir Kurum Yapısının Oluşturulması (PY 6);*
- *Yeni Hal Yasası'nda Üretici Örgütlülüğün Güçlendirilmesine Yönelik Öneriler, Fiziksel Üretici Örgütü Kotalarının Kaldırılması ve Üretici Örgütlerine Hal Dışı Satış İmkanlarının Sağlanması (PY 13);*

Tarımsal Destek ve Teşvikler ile bağlantılı olarak;

- *Üretici örgütlerinde üstten alta yapılanmadan, alttan başlayan örgütlenmeye ağırlık verecek modele geçiş yapılması (DT 11) önerileri getirilmektedir.*

Görüldüğü gibi, mevzuata yönelik sorunlar, örgütlerin etkin şekilde çalışmasının önündeki en önemli engellerdendir. Bu alanda, yasal altyapının düzeltilmesi, mevcut yapıdaki farklı yasalar ile farklı alanlara yönelik düzenlemelerin hem tek bir mevzuat hem de tek bir kurum altında toplanması bahsi geçen engelleri aşılması için önemli bir imkan olacaktır. Bunun yanı sıra, örgütlerin hem iç hem de dış denetimi yine sorunlu alanlardan biridir. Denetim, takip ve değerlendirmeye yönelik oluşturulacak bağımsız bir kurum ile bu sorunların da çözümü mümkün olabilecektir. Çıkması beklenen Yeni Hal Yasası ile diğer ülkelerde başarılı örnekleri olan üretici örgütlerinin kuracağı şirketlerin de desteklerden faydalanması, üretici örgütlerine sadece hal kayıt sistemi ile verilen fiziksel kota ile değil aynı zamanda hal dışında da satış imkanlarının tanınması fayda sağlayacaktır. Sulama suyunun yönetimine ve fiyatlandırılmasına yönelik olarak yakın geçmişte farklı uygulamalar yapılmıştır. Yönetim tarafında merkezi yönetim yerine kullanıcı örgütlerinin yönetimde söz sahibi olduğu ve suyun ekonomik değeri ile fiyatlandırıldığı bir yapı kaynak etkinliğinin yanı sıra sosyal açıdan da faydalar sağlayacaktır. Son olarak, merkezi otoritenin direktifleri yerine örgütün esas sahibi olan ortakların örgüte sahip çıkarak, alttan yukarıya doğru bir örgütlenme yapısına gidilmesi de önerilmektedir.

İkinci alt başlık olan **Ölçülebilirlik ve Etkin Veri Kullanımına** yönelik *Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme* ile bağlantılı olarak;

- *Üretim Girdilerinin Günlük veya Haftalık Karşılaştırmalı Fiyat Takip Altyapısının Geliştirilmesi (PY 11);*

Tarımsal Destek ve Teşvikler ile bağlantılı olarak;

- *Tarım sayımına acilen başlanması (DT 2) ve*
- *Tarım-gıda sistemindeki her türlü girdi-çıktı mal, ürün, hizmet fiyat bilgilerini dönemsel ve mekansal olarak kolaylıkla erişilebilir şekilde sunan sitenin kurulması (Bloomberg örnek olabilir) (DT 3) önerileri yer almaktadır.*

Tarım ve gıda sektörüne sıkça getirilen eleştirilerden biri veri toplanması ve paylaşımında yaşanan sorunlardır. Detaylı olarak verinin toplanması, paylaşılması ve işlenmesine yönelik getirilen öneriler içinde piyasaların etkin işleyebilmesi amacıyla düzenli olarak fiyat takip altyapısının geliştirilmesi yer almaktadır. Benzer şekilde, üretimden sofraya kadar geçen sürecin farklı noktalara dair de miktar ve fiyata yönelik verinin toplanması, sektörün yönetişimi açısından önemlidir. Makro ölçekte de uzun süredir yapılmayan genel tarım sayımının gerçekleştirilmesi hem politikaların tasarlanması için hem de takip eden aşamalarda etki analizlerinin sağlıklı şekilde yapılması için önemlidir.

Üçüncü alt başlık olan **Değer Zincirinde Katma Değerin Artırılmasına** dair ise *Piyasa Yapısı, Aracılık Faaliyetleri ve Tarımsal Örgütlenme* ile bağlantılı olarak;

- *Adil Ticaretin Sağlanması Konusunda Mevzuat Hazırlanması (PY 1);*
- *Değer Zinciri Seviyesinde Kayıtlılığın Sağlanmasında Altyapı Geliştirilmesi (PY3);*
- *Sözleşmeli Üretim için Yasal Mevzuatın Hazırlanması ve Sözleşmeli Üretim Uygulamalarında Denetim, Bağlayıcılık ve Sözleşme Yapılarının Düzenlenmesi (PY 7);*

Tarımsal Destek ve Teşvikler ile bağlantılı olarak;

- *Bölge ve ürüne göre özellikleri dikkate alan yöresel yayım sisteminin kamu-özel sektör işbirliğinde hayata geçirilmesi (DT 5);*
- *Üreticinin ve tarım işçilerinin beceri düzeyinin artırılması için ihtiyaç belirleme çalışmalarının tamamlanıp yöresel eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması (DT 6);*
- *Tarım malları üretiminde kalite ve standartların belirlenmesi ve yükseltilmesi için kamu desteğinde üretici ve arz zincirinin diğer oyuncularıyla ortaklıkların kurulması (DT 12);*

Katma Değerin Artırılması, İnovasyon ve Dijital Tarım ile bağlantılı olarak;

- *Ürünün niteliğine göre geleneksel ve/veya yükselen yöntemler kullanılarak üreticinin katma değerden alacağı payı artırmayı önceliklendiren politikalar tarımsal üretimde sürdürülebilirliği destekleyecektir. Yükselen yöntemler organik, yerel/endemik, coğrafi işaretli ve diğer nadir bulunan özel ürünlerin üretimini teşvik ederken, geleneksel yöntemler arasında tarımsal üretim danışmanlığı (modern tarım teknolojilerinin kullanımını özendiren hizmetler dahil), kontratlı üretim hizmetleri, ulaştırma hizmetleri,*

ticaret hizmetleri ve inşaat/kurulum hizmetleri gibi doğrudan hizmet sağlamayı amaçlayan politikalar sıralanabilir (KD 1);

- *Tarım ve gıda ürünlerine dair dış ticaret politikalarımız işlenmiş ürünlerde küresel değer zincirine daha güçlü entegrasyonu destekleyen, ancak ithal girdi kullanımında seçiciliğe özen gösteren (bir yandan üreticiyi korurken, diğer yandan stratejik önemi olan sektörlerde sürekliliği gözeten ve üretim yapısını bozmayacak strateji ve uygulamalarla desteklenen) bir bakış açısıyla revize edilmelidir (KD 2);*
- *Nitelikli işgücünü tarımsal üretime yöneltmek ve nitelikli tarım girişimciliğini desteklemek yeni teknolojilerin tarımsal üretimde etkin kullanımını yaygınlaştıracak ve katma değer artışını destekleyecektir. Bu noktada tarım girişimciliği konusunda uzmanlaşmış vizyonlu ve kurumsal oluşumlara ihtiyaç bulunmaktadır (KD 3);*
- *Kamunun tarım teknolojilerinde temel rolü kapsayıcı politikalar vasıtasıyla bu konuya odaklanmış ve Türkiye tarım ve gıda sektörlerinin yapısını göz önünde bulunduran bir strateji belgesini ve yol haritasını hazırlaması ve sonrasında da piyasalarda düzenleyici ve denetleyici olması (KD 4);*
- *Türkiye’de ihtiyaç duyulan, detaylı şekilde kurgulanmış, modellenmiş, finansman olanaklarının üzerinde çalışılmış, farklı paydaşların bir araya geldiği, tekrarlanabilir, ölçeklendirilebilir ve sürdürülebilir tarım teknolojileri kümelenmesidir. Bu küme vasıtasıyla yeni iş modelleri ortaya çıkabilecek, bilim insanlarının, araştırmacıların, yatırımcıların, teknoloji firmalarının, kamunun, üretici örgütlerinin ve STK’ların birlikte yaşadığı bir ekosistem oluşacak ve kaynak verimliliği sağlanacaktır. Kümenin nihai amacı, teknolojinin getirdiği yenilikleri ve iyileştirmeleri çiftçilere, değer zincirinde yer alan kurumlara ve tüketicilere ulaştırmaktır (KD 5) ve*
- *Sektör içerisinde teknoloji adaptasyonuna yönelik koordinasyonun sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için kurumsallaşma çok önemlidir. Hem kamuda hem de özel sektörde bu kurumsal altyapı olmadan sadece teknolojiye yatırım yapmak yeterli bir çözüm olmayacaktır. Türkiye genelinde bireysel olduğu kadar kurumsal kapasitenin de gelişmesi, hazırlanan politikaların takibi, düzenli şekilde gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir (KD 7) şeklinde politikalar önerilmektedir.*

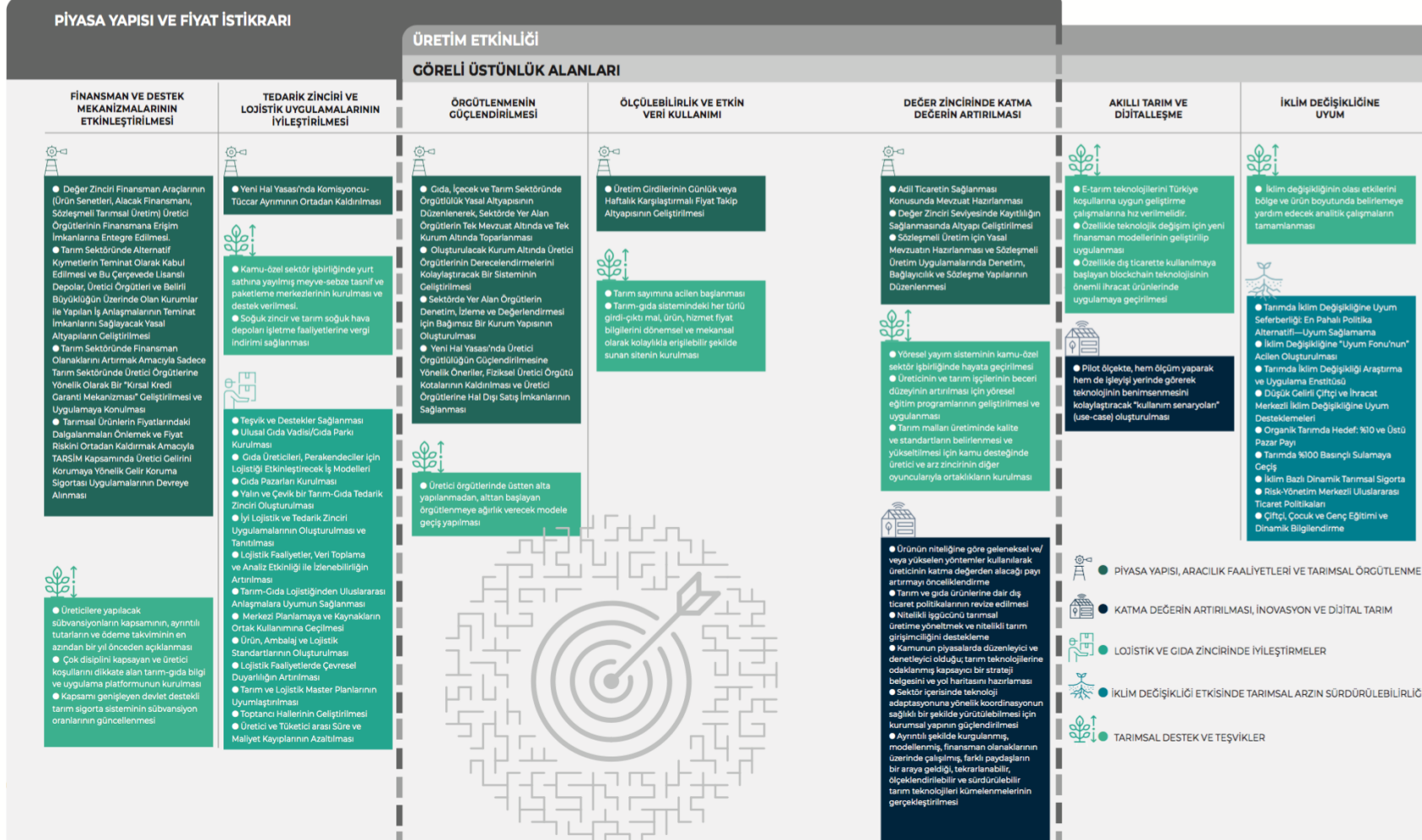
Değer zincirinin farklı aşamalarında gerçekleştirilen iş anlaşmalarının, yazılı ve haksız rekabeti önleyecek şekilde hayata geçmesi gıda zincirine disiplin ve modernleşme getirecektir. Bu amaçla, Adil Ticaretin sağlanmasına yönelik kurumları bir paydada birleştirecek hukuki mevzuatın hazırlanması ve hayata geçmesi gerekmektedir. Kayıtdışı Türkiye ekonomisinin hemen her sektöründe önemli yer tutmakla beraber, tarım sektöründeki oranlar diğer sektörlerden de yüksektir. Buna yönelik, değer zinciri aktörlerinin faaliyetlerinin kayda alınmasına ve özellikle finansman mevzuatı ve tahsilat takip altyapısına yönelik iyileştirmeler, getirilen önerilerdendir. Sözleşmeli üretim, seçilen ürüne bağlı olarak sektörde üretici, sanayici ve tüketici tarafında iyileştirmeler sağlayabilecek bir araçtır. Ancak, mevcut haliyle yasal mevzuatta çeşitli sorunlar yaşanmakta ve sistem suistimale açık hale gelmektedir. Bu sebeple, ilgili mevzuatın detaylı şekilde çalışılarak iyileştirilmesi gerekmektedir. Sektörde bilgi üretimine yönelik yayım tarafında da önemli eksiklikler yaşanmaktadır. Bu amaçla, üreticiden araştırmacıya ve ters yönde tanımlanacak, teknoloji destekli ve kamu-özel sektör işbirliği üzerinden kurgulanacak yayım sisteminin hayata geçmesi çok faydalı olacaktır. Çiftçilerin tarımsal üretime

yönelik bilgi ve birikimlerini göz önünde bulunduran, ihtiyaçları olan alanlara yönelik tasarlanan ve bulundukları yöreye özgü koşulları da kapsayan eğitim programlarının hayata geçirilmesi kamu-çiftçi ilişkisinin sağlam temellere oturtulmasını da sağlayacaktır. Tarımsal ürünlerin üretiminde hedeflenen kalite seviyesine ulaşabilmek ve özellikle yöresel ürünlerin bu kalite seviyesinde üretilmesini sağlayabilmek için sektörde yer alan paydaşların işbirliği yapmaları faydalı olacaktır.

Destekler tarafında, üretimde etkinliği sağlamak için öğrenmeyi önceliklendiren, teknoloji kullanımına ağırlık veren ve kaliteyi ön plana çıkartan mekanizmaları oluşturmak önemlidir. Bu sayede, üreticilerin katma değer özelliği taşıyan organik, yerel ve coğrafi işaretli ürünlere yönlendirilmeleri ve bu ürünler özelinde ihtiyaçları olan hizmet ve destekleri almaları önerilmektedir. Türkiye halen tarım ürünlerinde net ihracatçı pozisyonundadır. Bu pozisyonu güçlendirmek, girdi ithalatı tarafında seçici ve stratejik olmak ve küresel değer zincirlerinde konumumuzu sağlamlaştırmak için özellikle ithal ürünlerin teşviklerine yönelik tarım politikalarını tutarlı şekilde tasarlamak önem kazanmaktadır. Nitelikli işgücünü tarım sektörüne çekmek, girişimciliği teşvik etmek ve nihayetinde sektör verimliliğini artırmak amacıyla sistematik, kalıcı ve kurumsallaşmış programların takip edilmesi gerekmektedir. Tarım teknolojilerinin Ar-Ge çalışmalarının yapılması, üreticiler ve diğer sektör paydaşları tarafından benimsenmesi, gerekli iş modellerinin hayata geçirilmesi için ilgili strateji belgesinin hazırlanması gerekmektedir. Bu belge somut adımları içermeli ve tüm paydaşların rolünü net şekilde tanımlamalıdır. Bağlantılı olarak, kamu bu belge ve haritanın hazırlayıcısı olmalı ve sonrasında sektörün kendi ayakları üzerinde durması ile birlikte düzenleyici ve denetleyici olarak kalmalıdır.

Her alanda olduğu gibi tarım ve gıda sektörlerinde de işbirlikleri kaynak verimliliği sağlayarak değer zinciri üzerinde yer alan herkes için iyileştirmeler sunmaktadır. Türkiye özelinde detaylı şekilde kurgulanmış, modellenmiş, finansman olanaklarının tanımlı olduğu, çok paydaşlı tarım teknolojileri kümelenmeleri vasıtasıyla bilim insanlarının, araştırmacıların, yatırımcıların, teknoloji firmalarının, kamunun, üretici örgütlerinin ve STK'ların birlikte yaşadığı bir ekosistem oluşturulacaktır. Tarım sektöründe teknoloji kullanımına yönelik politikalar tasarlanırken, düzenleme ve denetlemede, politikaları uygulamada şeffaflık ve adil bir dağılım önemlidir. Sektörün etkin şekilde çalışabilmesi için gereken koordinasyonun sağlanmasında kurumsallaşma çok önemlidir. Türkiye için hedeflere ulaşmada kurumsal kapasitenin gelişmesi hemen her açıdan öncelikli alanların başında gelmektedir.

HEDEF BAZLI POLİTİKA ÖNERİLERİ

Şekil 1. Bölümlerde paylaşılan politika önerileri

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Küresel olarak başdöndürücü gelişmelerin yaşandığı bu dönemde ülkeler arası yoğun rekabet de eklenince tarım ve gıda sektörleri gündemin üst sıralarına yerleşmektedir. Karşı karşıya kalınan sorunlar aslında hemen her ülke için geçerlidir. Küresel olarak tarımda nüfus yaşlanmakta; kırdan kente göç artmakta; gençleri sektöre çekmek zorlaşmakta; teknoloji şirketleri tarım ve gıda sektörlerine kayıtsız kalmasa da yatırım sermayesi aynı ilgiyi göstermemekte; iklim değişikliğinin etkileri bariz olarak ortaya çıkmakta; değişen tüketici profili, nüfus ve talep baskısı sebebiyle gıda arzının hem güvenliği hem de güvencesi ile ilgili sorunlar ön plana çıkmakta; doğa ve iklim dostu, sürdürülebilir tarımsal üretime ihtiyaç duyulmakta; üretim sistemlerinin değişmesi ile birlikte biyoçeşitlilik kaybı belirmekte ve hem üreticinin hem de tüketicinin gelir ve refah kaygıları hükümetler üzerinde baskı yaratmaktadır. İlave olarak, tüm sektörler iyi yetişmiş beşeri sermayeyi kendi bünyelerine çekmek istemekte ve özellikle tarım sektörü bu alanda zorlanmaktadır. Ülkeler bu sorunlara yönelik olarak tasarlanmış ve uygulamış oldukları politikalar çerçevesinde kurumlarının etkin bir şekilde çalışmasını sağladıklarında rekabetçi bir tarım ve gıda sektörüne sahip olabilmektedirler.

Tarım ve gıda sektörlerinde başarılı kabul edilen ülkelere bakıldığında yenilikçiliğin (inovasyon) ön planda olduğu; her paydaşın diğerinden öğrendiği açık inovasyon ortamlarının bulunduğu; Ar-Ge yatırımlarına GSYH içinde önemli oranda bir payın ayrıldığı; doğal kaynak kullanımının kaynak verimliliği ilkesi çerçevesinde gerçekleştiği; devlet müdahalelerinin serbest piyasa mekanizmasına uygun, basit olarak tasarlanmış, üretim ve verimliliği destekler nitelikte olduğu; ekonomik, politik ve ekolojik koşulların dinamik şekilde değerlendirildiği; özellikle kurumsal altyapının ve kurumların etkin çalıştığı; üreticinin ve tüketicinin sektörü yönlendirebildiği ve nihayetinde orta ve uzun vadeli planlar ile ekonomik kalkınmanın gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Türkiye tarımsal üretimde yüksek bir potansiyele sahip olmakla beraber yapısal problemlerine somut çözümler getirmekte zayıf kalmaktadır. Özellikle ekonomi genelinde yaşanan kırılmalıklar tarım sektörüne de kuvvetli şekilde yansımakta ve uzun vadeli etkisi olacak kalıcı çözümlerin hayata geçirilmesi daha da önem kazanmaktadır. Türkiye genelinde, kamunun, akademinin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün hem yatay hem de dikey olarak işbirliğine açık olmadığını belirtmekte de fayda bulunmaktadır. Bu işbirliklerinin sağlanmadığı durumlarda da sağlıklı işlemeyen bir tarım-gıda ekosistemi kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma çerçevesinde, Türkiye tarım ve gıda sektörlerinin daha etkin ve verimli çalışabilmesi için somut politika önerilerine vurgu yapılmıştır. Beş alanda gerçekleştirilen detaylı analizler ile iyileştirme gerektiren konular belirlenmiş ve ne şekilde iyileştirmeler yapılabileceği ortaya konulmuştur. İlgili bölümlerde politika önerileri analizin bütüncül ve birbirini tamamlayıcı etkisinin daha net gösterilebilmesi amacıyla Piyasa Yapısı ve Fiyat İstikrarı, Üretim Etkinliği ve Uluslararası Rekabet Gücü İçin Sektörde Göreli Üstünlük Alanlarının Oluşturulması şeklinde üç üst perspektif içinde toplanmıştır. Kuşkusuz bu başlıklar dışında da birçok alana yönelik politikaların tasarlanması gerekmektedir. Örneğin, yapısal dönüşüm içerisinde yeniliğe açık ve girişimci olarak nitelendirilebilecek çiftçilerin varlığı da çok önemlidir. Bu raporda da değinildiği gibi, yenilikçi çiftçiler, önder çiftçiler ve çiftçi örgütleri değişimin anahtarı olma rolünü üstlenebileceklerdir. Takip eden dönem ve aşamalarda bu çalışma kapsamına alınmayan başlıkların da incelenmesi faydalı olacaktır.

Giriş bölümü içinde gerçekleştirilen tartışmalarda ve takip eden beş bölümün politika önerilerinde görüldüğü gibi, sektörel politikalar oldukça karmaşık bir yapı içerisinde tasarlanmakta olup birbirleri ile dinamik bir ilişki içerisinde olduklarıdır. Bu tür bir yapıyı uzun soluklu bir vizyon, strateji ve organize bir planlama olmadan kurgulamak, hayata geçirmek ve somut sonuçlar elde etmek oldukça zordur. Kısa vadeli ve palyatif politikaların maliyeti uzun vadeli planlardan daha fazla olmaktadır; nihayetinde, aksaklık olan parçalara yapılan yatırım uzun vadeli yapısal sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır. Bu sebeplerle, Türkiye özelinde sektörde istikrarı sağlama amaçlı olarak kısa vadede orta ve uzun vadeli planlamaya geçmek; sektördeki temel yapısal sorunları çözme amaçlı güncel veriye dayalı detaylı planları çalışmak; yapısal sorunlara çözüm getirmek ve fırsatları değerlendirmek çok daha verimli sonuçlar doğuracaktır.

Sektör paydaşları çok çeşitli sorunlardan yakınmaktadır ve bu sorunlara sadece kısmi çözümler getirildiğinden uzun süredir benzer yapısal problemler tartışılmaktadır. Tarım ve gıda sektörlerindeki kurumların verimli çalışmadığı, kamu-özel sektör-akademi işbirlikleri ve araştırma-eğitim-yayın entegrasyonu sağlanmadığı sürece benzer sorunlar gündemde olmaya devam edecektir. Bilim temelli ve sektörün tüm paydaşları tarafından ve özellikle çiftçiler nezdinde yenilikçiliğin benimsendiği bir düzen hem sektör içindeki yapının kurgusunda ciddi iyileştirmeleri hem de Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki rekabetçi gücünün artırılmasını sağlayacaktır.

Çok hızlı bir şekilde değişen ve gelişen küresel düzende ülkemizin bu değişimin hangi noktasında yer alacağına karar verilmesi ve sadece fiziksel ve rakamsal büyüklük olarak değil, rekabet açısından da üst sıralarda nasıl yer alacağının tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Unutulmaması gerekir ki, kötü kurgulanmış politikalar, önerilerin değer zincirinde yer alan paydaşlar tarafında benimsenme ve hayata geçirilme sürecini yavaşlatacaktır. Konulan hedeflere ulaşmada öncelikle kamu tarafında kuvvetli liderlik gerekmektedir. Kamu, politikaların hayata geçme sürecine yönelik kapasiteyi ve bunu sağlayacak organizasyonların ortaya çıkması için gerekli kurumsal çerçeveyi oluşturmalıdır. Ekonomik, politik, sosyal ve ekolojik olarak değişen bir dünyada tarım ve gıda sektörlerinin gelişmesi ve kalkınması için kamu, sanayi, akademi, üretici örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün de sürece katkıda bulunması gerekecektir. Sürdürülebilir bir tarımsal üretim için hem doğal kaynakların korunması hem de beşeri sermayeye sahip çıkılması ve yatırım yapılması zorunludur. Tarım-Gıda Sektörü değer zinciri içinde yer alan kurumların koordineli bir şekilde çalışması, hedeflere ulaşmada önemli bir araç olacaktır.

5. KAYNAKLAR

- Bardhan, P. (2001). "Institutions, Reforms and Agricultural Performance". FAO, Current and Emerging Issues for Economic Analysis and Policy Research (ed. K. G. Stamoulis).
- Burrell, A. and Kurzweil, M. (2007). Distortions to agricultural incentives in Turkey: Main report. Agricultural Distortions working paper, No. 10. Washington, DC: World Bank.
- EBRD (2012). Study Summary – Access to Agricultural Finance in Priority Development Regions in Turkey. EBRD. 2012, Frankfurt.
- EBRD (2017). Financing of Agricultural MSMEs in Turkey: Field Research Report. EBRD Turkey MSME Lending Programme.
- ITB (2019). "Türk Tarımının Global Entegrasyonu ve Tarım 4.0," İzmir Ticaret Borsası.
- OECD (2011). Evaluation of Agricultural Policy Reforms in Turkey, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113220-en>
- OECD (2016). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016. Available at http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2016_agr_pol-2016-en#page126
- OKP (2018). "Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim: Özel İhtisas Komisyonu Raporu"
- OKP (2019). Onbirinci Kalkınma Planı. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkinma-Plani.pdf>
- Özertan, G. ve Aydın, C. İ. (2017) "Yeni Tarım Düzeni İçerisinde Türkiye: Teknoloji, Ar-Ge ve İnovasyon," *Tarım Türk/Tarım Makinaları Dergisi*, No. 27, Year 5, pp. 67-74.
- MÜSİAD (2010). Türkiye'nin Tarımsal Gücü ve Geleceği.
- TAGEM (2017). "Gıda ve Tarımsal Ar-Ge & İnovasyonda Kamu Özel Sektör Buluşması," <https://www.tarimorman.gov.tr/tagem/belgeler/duyurular/ar-ge%20ozelsektor.pdf>
- TİM (2016). Türkiye İhracatçılar Meclisi: Tarım Raporu.
- TOBB (2013). Türkiye Tarım Sektörü Raporu.
- TÜSİAD (2016). Yapısal Sorunlar Perspektifinden Gıda Enflasyonu. TÜSİAD, 09-578.

ÇALIŞMAYA KATKI VE KATILIM SAĞLAYANLAR

